

Mentől öregebb az ember, annál gondosabban igyekszik megörökíteni magát. Begyűjti, ami az övé, számadást készít, képzeletben máris elosztja mindenét utódai közt. A folytonosság öröme ez, valójában győzelem a halál felett. Elmegyek, s mégis itt maradok, hatásomban nem semmisülök meg.

Muszáj ilyesmire gondolnom, mert kortársaim még helytállnak, de a közvetlenül előttem járt nemzedék, a bátyáimé (mert az apai generáció már régen eltávozott) sorra búcsúzkodik. És mégis: éppen ez a készülődés ragyogtat fel már-már lezárt pályákat, magas ív fényével. Ki gondolta volna, hogy a stószí remete életének hetedik tizedében jelentkezik új, felfigyeltető művei sorával: Fábry Zoltán egy nehéz, oly sokszor elhallgatott élet minden tapasztalatát, eszmei mondandóját csak most csattogtatja meg igazán. Gondoljak Lengyel Józsefre, aki dantei pokoljárás után lobbant fel és jelez ma el nem múló, öregkori ifjúságot? Őt különben csak közvetve ismerem, egykori prágai szerkesztő-koromból, amikor diákos aprólékossággal egy könyvének részletét „írtam át” közlés előtt, hogy mára stílus-szépségének csodálója legyek. S ne örvendezzem-e Bartalis János frissességének, vagy a Kós Károlynak, akik megnyilatkozásaikkal a közvetlenül utánuk következő korosztályok még ki nem dalolt tartalékaira, önkifejtésük még mindig lehetséges meneteire figyelmeztetnek?

Mindenesetre: a „begyűjtés” ideje számunkra is elérkezett, s valljam be mindjárt, hogy magát a szép kifejezést is egyik bátyámtól vettem, Benedek Marcelltól, akivel 1944 nyarán testvéri tárulkozással vártuk a nagy történelmi fordulatot Kisbacon almáskertjében. Akkor szép a halálunk, ha másokért tudunk élni, s még azontúl is létezni akarunk. Éppen ezért hangsúlyos a „szép” jelző a „halál” előtt, mert nem síri hangulatban, hanem teljes sugárzásban — a fáklya-átadás felemelő ceremóniájában — szeretném tudatosítani magamban és körülöttem a tulajdonképpen soha meg nem szünőnek vélt és vágyott (éppen ezért könnyen átruházható) szerepet.

Hiszen játszunk. Én komolyan. Diákkorom óta amolyan kezdeményező-féle volt az alakításom, bajban is mindig, egy életen át, naponta tervbe öltöztem, kiszámoltam ujjaimon a tennivalókat, s összegeztem estére a maradékot. A közügy kapott el, s ha ma egyetemünkön publicisztikát tanítok, azon a jogon teszem, hogy éppen nem szaktudományos, nem is szépirodalmi feladatokra vállalkoztam, hanem mindezek igényével egy sokkal előbb és közvetlenebb, sajtóbeli szerepre. Boldogan hőkölök most a fiatalok újságjai előtt. Amire régóta vártam, ifjúi líránk gondolati pezsgése, prózánk szellemi kiforrása, új drámakísérletezők próbái után, íme, megújult a publicisztikánk is. Tanítványaimra és közíró-utódaimra gondolok, mindarra a többre és különbre, ami már túlcsap rajtunk. Ez készlet néhány tapasztalat és eszmejártat áttestálására.

Az átadás tulajdonképpen továbbadás. Ahhoz a közügyi nemzedékhez tartozom, mely Adyért lelkesedett és érte küzdött, hogy megvalósíthassa önmagát. A harc — történelmi körülményeink változását tekintve — valójában már az én ifjúkoromban sem volt azonos hősrünk harcával, de fellépésünk folytatása volt mindannak, amiért Ady Endrének kellett kiállania. Mára persze a költőért való harc is kizengett, múltbeli már, dokumentum, no de ha ki is formálódott évtizedek során a szociográfus nemzedék, a népiek, a Korunk és a MADOSZ, a konkrét idő- és térbeli kommunista pártosság, az antifasiszta ellenállás, a felszabadulás és a szocialista építés láncsora, az is igaz, hogy mindez csak az Ady-nemzedék, majd a magyar forradalmak emigrációja nyomán tökéletesedett ki bennünk. S az is igaz, hogy — íme — egy mai új közügyi nemzedékben mi is folytatódunk.

Így van-e igazán? Mi nemcsak általános esztétikai képleteket, absztrakt humánomot, gondolati haladást és stílust vettünk át az Ady-nemzedéktől — s itt szocialistává válásunk előkészítőire és mestereire gondolok: Szabó Dezsőre, Móricz Zsigmondra, Barta Lajosra, Kassák Lajosra, Gaál Gáborra —, hanem konkrét rátalálást is hivatásunkra egy félféudális-álpolgári sorsképben, ahol a munkás és paraszt életigazáért a társadalmi törés katarziséval kellett felvonulnunk, harcolva apáink, avult intézményeink ellen, hogy eljussunk a problémáink megoldását jelentő marxi—lenini társadalomeszményig és osztályharcos realizmusig. Érdeemes a szocializmushoz vezető utakat nemcsak személyenként követni, hanem például a régi Korunk évfolyamaiban is, ahol egy liberális-kozmpolita értelmi tapogatózást lázadó-túlzó balosság után nemzetiségi és honi valóságunk vallása és vállalása váltja fel, alkotó népfront hazafiságában és nemzetköziségében. A részletezés a sokféle készülő emlékiratok dolga, most csak a summát vegyük: a konkrét hazai magyar humánomot, összefogásban a román néppel s a kelet-európai szomszédsággal.

A dolgok menetében mindez újratерemtődik, szocialista fejlettségünk fokán, éber küzdelemben a kor új ellentmondásainak okos feloldásáért és megoldásáért. Ezer jeltől tudom, hogy Bukarest, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagybánya, Szatmár, Nagyvárad, Arad és Temesvár magyar lapjainak túlnyomórészt ifjú szerkesztői, írói s nem utolsósorban éppen közírói a hagyományok folytatásában s a párt élő marxizmusának útját járva máris megtalálták korszerű hivatásukat, vállvetve román kollégáikkal, s ha mégis ragaszkodom a fáklya-átadás szertartásához, inkább szeretetből történik, mint aggályoskodásból (amire az öregedő ember sokszor feleslegesen is hajlamos).

Néhány közügyi szempont pontosabb megfogalmazásáról legyen itt szó, hogy jobban végigpásztázhassuk magunk körül a helyzetet és tenni-valókat egy természetes örségváltás szüksége szerint.

*

Legfőbb és legszabadabb jónkkal: a gondolkodással kezdeném. Már csak azért is, mert munkahelyemen, a Korunk szerkesztőségében, mindéig ez a jelszó járja: tágítani a gondolkodást! Az igény nagyon is korszerű. A szocializmus mai fokán, tudomány és termelés, technika és élet-

színvonal, haladás és erkölcs problémáinak nagy kereszteződésekor, határozottan le kell számolnunk egy átmeneti korszak szimplaságaival, melyekből oly könnyen támadhatott közönségesség és durvaság is, és valóban a szabad, önálló és nagyvonalú gondolkodás az az általános követelmény, melyet minden emberrel szemben egyenként, külön-külön is fel kell állítanunk. Nemcsak a költőnek, a vezetőnek, a kiválasztottnak az eszmei magatartásán, hanem minél több öntudatos egyéniség megnőtt és felelős gondolkodásán is múlnia kell, hogy a magunk teremtette nagy lehetőségeket közjavunkra fordíthassuk. Nagyon általános közhely ez megint, no de nem is szabadulunk a frázisoktól, amíg magával a „gondolatágítás”-sal is szembe nem nézünk.

Mert nemcsak a filozófiai szakma fejlesztése, nemcsak a logika kiélezése vagy bármely reál és humán tudomány modernizálása szempontjából fontos és jelentős mindaz, ami a Korunkban az elmúlt években idevágólag megjelent, volt légyen szó akár anamodikáról mint az analógiák és modellek tudományának egyeztetéséről, akár gépgyártotta információ-többletekről vagy matematizálásról. Tanulságos volt az ok és okozat vitája vagy a „termékeny spekuláció” téma-felvetése is, és feledhetetlen Tóth Imre dialógusa az erdélyi fülnek oly ismerős nem euklidészi geometria arisztotelészi előjátékáról. Visszamehetünk 1963-ig, amikor is folyóiratunk elsőnek szentelt egész számot a sokáig félreértett és reakciónak nyilvánított kibernetika gépi-gyakorlati s egyben gondolkozáselméleti jelentőségének. A magunk posztján hozzájárultunk a gondolkodás „tágításához”, s ha arra gondolok (mindig arra gondolok), hogy a Korunk is a romániai magyar értelmiség felfogásmódjának alakító orgánuma, akkor korszerű filozófiai felkészültségünk eddig sem volt alábecsülhető közügyi tényező.

Mindezek nélkül nyilvánvalóan nem is tudnám elképzelni nemzeti fejlődésünket, no de éppen gondolati okokból — mint az élő marxi—lenini elmélet híve — nem várhatok mindent a gondolati formák és eszközök, folyamatok és értelmezések bármily értékes és nélkülözhetetlen, de elvont didakticizmusától, s ideológia és valóság termékeny kapcsolatát keresem. Igazán nem azzal akarok hivatkozni, hogy az én osztályharcos és szocializmust építő nemzedékemnek mennyit kellett ösztönösen rögtönöznie, hányszor cselekedett tájékozatlansága, kellő műveltségének hiánya ellenére is megfelelően, hogyan kellett — Adyval szólva — „egy szál karddal száz csatában” hadakoznia olyankor is, amikor a régi világ új tudományos eszközeivel védte magát. A mai megnőtt, szigorúbb követelményekre gondolok. Am ha a fiataloknak sokkalta többet kell is tudniok, nem elég maga a fejlettebb gondolkodás-modell sem, ha nem alkalmazzuk cselekvési területünk lehetőségeire, s nem közéletünk folyamatait, nem a létező gondolkodási agyállományt — a rendelkezésünkre álló értelmiséget — vesszük figyelembe, hanem megrekedünk az absztrakciónál. Valami külön „életfilozófiát” kívánnék talán? Szó sincs róla. Gondolkodás és közgondolkodás nem állhat egymással szemben. Amit a gondolkodás a maga tudományos munkaterületein elér, azt kell átszármasztatni — kedvező értelmiségi közvetítéssel — a közéletre, a konkrét emberi viszonyokra.

Ebből a szempontból volt jelentős Bretter György Ikarosz-legendája: a gondolat ön-körforgásából kivágó „tett” értékelése a humanizáció ja-

vára fordítja a mérleget, s nem ártott ezt kiemelni olyan körülmények között, amikor a dogmatikus gondolati leegyszerűsödés veszélyével szemben divatos lett értelmiségi körökben a tudatos „elidegenedés“, s a humánium erkölce helyébe nemegyszer egy nihilista kéj-sznobság felelőtlensége került. Arra azonban még nem tértek rá az új Ikarosz-interpretáció méltatói, hogy a humánium is elvontság, ha tárgya nem az idő- és térbeli viszonyok közt élő és elérhető — vagyis társadalmi szerkezetben adott — ember, akinek a „tett“ nem önmagában, hanem csakis a megfelelő koordináták közepette jelenthet valamit. Mint ahogyan „gondolat-tágító“ volt nemcsak szakmai, hanem közértelmében is mindaz, amit Gáll Ernő „gép ellen“ és „gép mellett“ felsorakoztatott, hiszen a technológia és filozófia viszonyát egy nagyon mai antropológia keretében mutatta fel olvasói előtt, de az áttétel a filozófiai olvasmány igazától a közügyi humániumig még mindig hiányos maradt. Megint ki kell kapcsolnom belső vívódásaimból (kifele: vallomásomból és intelmemből) egy félreérthetőséget. Nem is a modellgyártó filozófiai és más szakíróktól kérem én számon a közproblémákkal való közvetlen foglalkozást, hiszen a feladatok sokkal egyetemesebbek és összetettebbek, semhogy ugyanattól a gondolkodó-típustól rögtön a köznapi távlatnyitás gyakorlatát is feltétlenül megkövetelhetnők. Tárgyilagosabban mérem a témát, s talán kevésbé vagyok félreérthető, ha úgy fejezem ki magamat, hogy ha egyfelől adva van (teljes elismeréssel) ama gondolatiság, akkor (teljes szomjúhózással) kérem és követelem és hirdetem és sürgetem — mindenkitől, bárkitől — az ugyanolyan fokú és rangú alkalmazást is mindennapjaink szükségletére. Elsősorban az utánunk következőktől, a Korunk mai gondolati úttörői nyomába lépő új gondolkodó-garnitúrától, amelynek az elméleti „gondolattágítás“ után erre közéletileg is több reális lehetősége ígérkezik. Az irodalomban sem ártott a Forrás-nemzedék fellépése, hiszen visszahatólag is ifjított, s más lett a közép-nemzedék, sőt az öregebbek termése... A konkrét hazafiság új filozófiai s általában gondolati mondanóját szükségképpen a már mai viszonyaink közt új feladatokra ébredő tanítvány-nemzedék hordozza ki.

Világért sem apróka praktícizmusra gondolok. A kis, mindennapi dolgokat nem lehet nagy gondolati keret, modell, vállalás, világnézet nélkül jól és maradandóan, a fejlődés irányában megoldani, mert a nagyobb dolgok megoldatlansága vagy rossz megoldása előbb-utóbb durván belegázol a mégoly gonddal művelt virágoskertecskébe. Igenis, a mi kis dolgaink gondolati nagyság-igényére célzok. Ha a régebbi gondolkodók keresztényi, európai, liberális és radikális polgári műveltségükkel rá tudtak találni a maguk módján a román néppel együttélő erdélyi magyarság „sorsproblémájára“, kialakítottak akár katartikusán önbíráló, akár missziós tudatformákat, s megajándékozták a filozófiai gondolkodást „transzilván“ meg „kisebbségi humanista“ kategóriákkal, ha idealista, pozitívista vagy egzisztencialista gondolkodók a konkrét helyzetből levethették az „önösszeszedés“ programozásait s ráadásul mindezekkel a gondolati kísérletezőkkel az antifasiszta népfront szükségletei szerint adott időben mi, kommunisták is egyezkedni tudtunk, sőt hasznos dialógusaink során velük együtt szövegeztük meg a helyzetnek megfelelő „vásárhelyi hitvallást“, akkor miért is ne érhetnénk el gazdagult világunkban is olyan magasabb megfogalmazásokig, melyek tudományos korsze-

rúséggel, a humánus mai elkötelezettségei szerint fejezik ki reális ismeretünket önmagunkról s az érdekeinkben rejlő béke- és demokráciapotenciált. Mert hiszen erről van szó: honi magyarságunkkal adott viszonyaink között szükségszerűen filozófiailag-gondolatilag is a szocialista Románia és a békeszerető nagyvilág egy és oszthatatlan emberségéhez járulunk hozzá, minél reálisabban bontjuk ki képességeinket.

A „gondolattágítás“ nevelő öncéluságán túl bizony én a helyzetünkből, a valóságunkból adódó konkrét humánus-megfogalmazást szorgalmazom. Jövővívás ez, de múltunk ismerete és jelenünk felmérése kell hozzá. Csak ha „Megnyíltak lángolon előttünk a Bolyai- s Csere-sírok S hozzánk szegődtek szép sorjában Az árnyas, magyar mártírok“, ha minden szép és emberi hagyományunkkal, minden korok filozófiai rangján kialakított honi műveltségünk kincsével járulunk hozzá a közöshöz, a mai Románia szocialista kultúrájához, s megkeressük, kiválogatjuk, átértékeljük a régi bűnök, elnyomások, labanc árulások, gögös úri elfogultságok ellen viselt évszázados eszmei harc és a román néppel közösen vállalt szabadságtörekvések gondolattörténeti anyagát, akkor juthatunk el az általánosságoktól az itt és most konkrét emberségig. A régi magyar úrhatnomság nacionalista történelemszemlélete kisebbségi áttételeiben is elszigetelni igyekezett minket természetes környezetünktől, de ezen a nyomasztó hagyatékon túl tudtunk jutni, valahányszor belülről szedtük szét, s éppen nemzetiségi helyzetünkből következtettünk humanista elkötelezettségünkre, mely az alkotó együttélés népi valóságát és módozatait szegte szembe minden kizárólagossággal.

A Korunk természetesen éveit során ebben a történelmi képben is „tágította“ a gondolkodást, s Benkő Samu, Csetri Elek, Hajós József, Imreh István, Jakó Zsigmond, Mikó Imre és mások megnyitották az utat a fiataloknak, hogy itt is felsorakozzanak, s bátor mai időjátékkal a múlt nagyszerű energiáit új emberi felismerések és feladatok szolgálatába állítsák. Bármennyit sikerült is azonban elérnünk akár a történelem nacionalista eltorzításainak, akár egy proletkultos ahistorizmus gyökértépésének felszámolásában, eredményeink még mindig csak esetlegesek és részlegesek, főleg monografikus jelleggel, az összkép-adás közületteremtő ihlete nélkül. Nem a filológiai szabatosság hiányzik, hiszen éppen a tárgyi hitelesség kutatóink legfőbb erénye, de a megfilozofáltság még befejezetlen, felkísért a pozitivizmus, s nincs is még kellő konkordancia a Korunk bölseleti és történeti anyaga között. Tehát itt is csak az erőgyűjtés szakaszában vagyunk, ezért szoltam történészeink útnyító szerepéről. Elképzelhető azonban a szorosabb egybefonódás: múltbanezés és emléképolás „szakmaisága“ mellett a máig s a jövőbe hatoló történelmi folyamatosság elméleti alátámasztása. Mi is volna a romániai magyar nemzetiség hitele az ország családi közösségében, ha törekvéseinek szocialista emberségét nem igazolná gondolkodóinak és széles tömegeinek múltbeli harca a haladásért, így részvételünk a fasizmus leküzdésében s az 1944-es ellenállásban a hitlerista-horthysta megszállókkal szemben.

Ahogy gondolatosság a humánustól, humánus pedig a konkrét embertől el nem választható, úgy kapcsolódik a konkrét ember társadalmisága a szülőföld és a korok változatos folytonosságához. „Tágabban“

csak akkor sikerül gondolkodnunk, ha mindezt a komplexitást egy-azonosságában érzékeljük, s így valóban kikecmergünk a szimpla általánosítások dogmát dogmával helyettesítő boszorkányköréből.

*

Büszkék lehetünk arra a fogalomtisztító menetre is, melyben a mai Korunk — s itt általában a hazai magyar tudományosságot értem — az iskolás elvontságokból a korszerű marxista szociológia feladatainak felismeréséig ért el.

Kallós Miklóssal együtt a kommunista boldogságeszményről írt cikkeiben Roth Endre még meglehetősen illuzionista volt, mert a marxista társadalmelemzést nem csatolta vissza magára a szocializmusra, s általában mellőzte a konkrét feladatokat, mégis ő figyeltetett fel bennünket idővel mindazokra a korszerű törekvésekre, melyek fokról fokra kibontották a történelmi materializmusnak a marxizmus általános szociológiájaként való felfogását, a konkrét szociológia sokágú feladatkörét s mindannak a polgári szociológiában is előrehaladott mikro-módszernek a megbecsülését, mely az egyén és csoport jelentőségét beemeli a marxista elmélet makro-szemléletébe. Ezek az írások — legalábbis gondolatban — előrejelezték már a honi és a nemzetiségi önismeret szükségét. Ebben az irányban hatott Bretter György nem egy közlése is, amikor szembeszállva a kapitalista viszonyok kitermelte, de a szocializmus csak-ökonomista, bürokratikus alkalmazásai közt is reprodukálódó elidegenedéssel meghirdette a szubjektum eljutását az elszemélytelenedésből az alkotó integritás állapotába. A humanizmus eszménye itt már az egyén és csoport önmegvalósításával kötődött egybe. A csak főbb megnyilatkozásaiban jelképesített — különben a Korunk egész szociológiai skálájára kiterjedő — érlelődési folyamat, alátámasztva a mai marxizmus világjeleseiének érveléseivel s védően elhatárolva a polgári szociológia elméleti csapdájától, előkészítette a talajt új, mai szociográfiánk számára.

Mindaddig azonban, amíg a konkrét szociológia vonalán is elvont tételeknél maradtunk, s akárcsak a filozófiában, itt sem kíséreltük meg a behatolást a „sorsproblémáinkat“ hordozó romániai valóság (a Gaál Gábor emlegette „romániaiság“) életszféráiba, az egyoldalú gondolati-tudományos fennköltiséget a gyakorlatban csak egy vidékies alacsonyabbrendűség — például társadalomleíró cikkeink zszurnalizmusa vagy avult kezdetlegessége — egészíthette ki. Az ellentmondás feloldásában — mint már egyszer a harmincas években — ezúttal is a bukaresti szociológusok konkrét társadalomfeltáró törekvései vannak segítségünkre. Jelentőségüknek számunkra is fontos következményei miatt adtuk közre magyarul Miron Constantinescu, Henri H. Stahl és mások példamutató közléseit, így az urbanizálódás széles körű elemzését az olteniai Slatina „zónájában“, s az új utakra talált román társadalomtudomány hazai magyar kiegészítése végett (ami éppen dolgaink azonos történelmi természete miatt kívánatos) időszerű volt felfednünk a közös forrásvidéknek számító régi Gusti-féle monografikus iskola közvetlen hatását a magyar szociográfusok működésére. Imreh István cikke a bálványosvára-ljai falukutatásról és Böződi György vallomása egykorú, a Székelyföld társadalomrajzát adó s a régi Korunkból elindult munkásságáról odáig nyúlt vissza, ahonnan ki kell indulnunk saját konkrét szociológiai tevékenységünk

modernebb, az élő marxizmus követelményeinek s általában a mikro-kutatások műszaki előrehaladottságának is megfelelő kifejtéséhez. Mintha a fiatalság új érdeklődése a szociográfia iránt már ebből a szellemi erjedésből termékenyülne: az az öt Ifjúmunkás-szerkesztő, aki lapunk hasábjain megjelent „csíki szociográfia“-jában Tusnád, Újtusnád és Veresbes bemutatásával jelentkezett, már kérdőmódszerében is felfigyeltet szocialista társadalmunk konkrét szemléletének és önbírálatának megnövelt igényére.

Az általános felismerésektől a konkrét hazai feladatokig terjedő eszmei kiforrás különben a régi Korunkat is jellemezte, filozófiai irányulásában és szociológiai beállítottságában egyaránt, s mert sok a lap történetére rakódott hamis tudat, jó most felidézni, hogy a marxista ideológia általánosságait Gaál Gábor kitűnő szerkesztői érzékkel a kellő időben alkalmazta honi viszonyainkra. Szerepe volt itt a csehszlovákiai Sarló-csoport útkereső fiatal szakembereinek is: személy szerinti bekapcsolódásuk 1932-ben a folyóiratba (s közvetítésükkel jeles cseh és szlovák kutató elmék megszólaltatása) látható és megfogható közelbe hozta a nemzetiségi és parasztkérdést, nyomukban indult meg a lapban az új értelmiségi nemzedék problémáinak feldolgozása, s mindez a Korunk keretén túl is serkentően járult hozzá a romániai helyzet tudatosításához (Bányai László, Jancsó Elemér, Méliusz József, Nagy István, később Bözödi György, Gáll Ernő és Jordáky Lajos ezen a ponton kapcsolódik be a lapba a romániai magyar tömegek történelmi mondanivalójával). Nos, az egyre magasabb szintű ismétlődések logikája megköveteli, hogy a régi Korunk-grafikon eme konkretizálódási nyomvonalát ma újra vállaljuk.

Egyaránt gondolunk szociográfiai kutatásunk hideg-tárgyilagos és meleg-alanyi módszereire. Kétségtelen, hogy ha — mondhatnók — matematizált ténymegállapítások elhanyagolásával, kellő statisztikai anyag igénybevétele nélkül továbbra is riportázs-szinten, impresszionista rögtönzéseként jelenítenők az egyediben, a helyiben tükröződő általánost vagy sajátost, fel nem fogva a jelenségek komplex voltában rejlő típus-változatokat mint akár a múltbeli struktúrák, akár a mai társadalom-alakító tényezők egyetemes okozatait (gondoljunk csak a nemzeti hagyományok vagy a pártirányítás, sajtó, mass mediák hatásaira), tulajdonképpen megfejthetetlenek maradnának számunkra a megfigyelt konkrét esetek. Az amatőr-szociográfia kora lejárt, bár egy átmeneti időben szükségképpen erre fanyalodtunk, tapogatózva a valóság felé. Minél technizáltabb és szakosítottabb, egyben kollektív együttműködésre támaszkodó azonban a mai kutatás-igény, annál inkább megnő a kutatók és kutatótak emberi közvetlenségének szüksége is. A társadalmi jelenségek egyedeiken át jelentkeznek és egyedek közvetítésével méretnek fel, nem mind egyedek tehát, hogy a gépies összehasonlítások és összesítések felett úr maradjon-e a megfigyelő és a megfigyelt ember.

A magyar irodalomban korszakot meghatározó népi irányzat falukutatása szubjektivitásával is tudott remekelni; nemcsak a valóság művészi meglátásával és bemutatásával, hanem a tanulságok politikai hatékonyságának — a közvélemény felvilágosításának és mozgósításának — forráságával is. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy e szociográfiai aranykor sikere sem egyedül az írói képességeken alapult,

hanem a már említett román Gusti-iskola befolyása s a magyar társadalmi önismeret eredeti hagyományai mellett egykorú — polgárilag legmodernebb — amerikai és angol szociográfiai módszereken is (a régi Korunk ezeket elemezte és bírálta). Mi sem logikusabb, hogy helyzetfeltáró munkásságunk mai megújhódása idején mind a szociográfia szociológiáját és összes tudományos eszközeit, mind az értékes irodalmi örökséget, a dolgokba és emberekbe egyaránt bepillantó személyi képességeket is igénybe vegyük. Ezt sürgeti természetesen a romániai magyar lakosság problémáinak az országos többségen belül feltárandó „kisebbségi“ (számbelileg kevesebb és többnyire elvegyült, kisebb tömbökben és szórványokban jelentkező) jellege. Az objektív kutatás harmonikus kiegészítése szubjektív módszerekkel általánosan érvényes követelmény, s ez a mi sajátos viszonyaink közt is áll, akár a legkisebb „közös“ csoport és egység (üzem, falu, város, iskola és más együttesek) belső viszonyulásainak felmérésére. Hasznos volt egyik számunkban Sztrányiczki Gábor konkrét társadalomtudományi metodológiája, de ő sem tört át az általános informálásból a nálunk keresett és kívánt különleges alkalmazások kidolgozásáig.

A dogmatizmus szívesen megfeledkezett a történelem mozgásainak szubjektív hordozójáról és alakítójáról, a magát és céljait logikusan felismerő vagy áldutatokba tévedő és félrevezethető emberről, aki nem elszigetelt egyediség, hanem falka-lény, csoportok, sőt egymásba horgadó többféle csoportosulások részese. Jellemző például a szociológiai gondolkodás absztrakcióira, hogy a termelésbeli egyed — az osztálytartozék és állampolgár — természetes családíságától és baráti, szomszédi szolidaritásaitól megfosztva, olykor csak a társadalom „kétlábú, tollatlan állat“-jaként vétetett számításba, s legfeljebb mint valami spontaneitás-veszély, mint a múlt burzsoá-árnya szerepelt a háttérben a családi és rokon kötelek, a barátok és szomszédok, munkatársak társashatása, a falu- és városközösség, a nemzetiség és a más nemzetiségűekkel való együttélés adott környezetvilága. Az új csoportkutató szociometriák divatja figyelmeztet ugyan már minderre a maga ugyancsak absztraháló, hűvös módjában, de a szocializmus mai nagy dinamizmusáig kellett eljutnunk, hogy közügygé — s így konkrét szociológiánk tárgyává — emelkedjék az egyén sorsa a családban, a közvetlen környezetben és nemzetiségében is.

Maradjunk itthon: a Román Kommunista Párt rugalmas politikája az utóbbi években egyre erősödő hatással nyitotta meg az egyén családi, szülőföldi és nemzeti öntudatában rejlő hatalmas erkölcsi tartalékokat, melyek bekapcsolása a közjavak termelésébe és az államépítésbe új szárnyakat adott az emberi felemelkedésnek mind egyénileg, mind össztársadalmilag. Az egyéniség társadalmi szabadsága nálunk helyesen felismert céljá vált, s ebbe a fogalomkörbe beletartozik immár nemcsak a munka és állampolgárság, hanem a család és nemzetiség közösségi jelentőségének elismerése is. Szocialista feladataink közé fogadtuk, a kommunista boldogságesezmény kivívása útvonalaán vállaljuk az egyén saját optimális döntését a társadalmi pályafutásban, vállaljuk a családíságot mint társadalmi folytonosságunk és összetartásunk konkrét idő- és térbeli láncszemét, s vállaljuk mindazt, amit anyanyelvben, kultúrában, múlt és jelen dialektikus egységében és jövővívásában, az együttélés embersé-

gében a nemzeti érzés és öntudat mindnyájunk számára, az egész ország számára jelent.

Közügyi feladataink tudatosításában nyilvánvalóan előtérbe került falun-városon a tiszta, a termő, a szerelmen és szereteten, gyermeknevelésen alapuló család támogatása és ellenőrzése, s mindaz, ami ezzel egybefonódik. Bizonyára sor kerül e téren a genealógia és az eugenetika eddig egyes kasztok és a rasszisták kisajátította és eltorzította tudományágainak visszahódítására és korszerűsítésére is a marxi—lenini tudományos világnézet jegyében. Mit is szólnánk ma már egy olyan közéletli emberhez, aki felelőssége körzetében az ifjúság szabad szerelmi kereséséről, az egészséges házasságról és a család, a gyermekáldás védelméről csak mint „másodlagos“, avagy éppenséggel „kispolgári“ kérdéstről vélekednék, szemben egy öncélúnak vett „tanulás“ és „termelés“ tervfeladataival, összetévesztvén így a társadalmi célt és eszközt. S vaknak, süketnek, ömbertelennek éreznők azt a közügyi tényezőt is, aki maga körül nem tenne meg benső meggyőződésből mindent akár a konkrét haza — a mi falunk, a mi városunk — ápolásáért, akár az anyanyelv, kultúra, nemzeti múlt-vállalás, a mai hazafias hivatástudat, a nemzeti egyenlőség és együttélés teljes kibontásáért, ellentétben az állampolgári életnek egy száraz, nihilista felfogásával. Itt is az objektív állami és szubjektív népi szükségletek harmonikus összeegyeztetése oldja meg a kérdéseket.

Egy életen át küzdöttem a szocializmus reális népi-nemzeti értelmezéséért, a nemzetközi szolidaritás élő embersége, nem pedig absztrakt, anacionális, kozmopolita ömbertelensége szellemében, harcoltam a magam munkaterein demokráciáért minden betokozódással vagy liberális anarchiával szemben, mely rejtett hatalmasok, elnyomó törekvések, az imperialista nagytőke és készülődő fasizmus, háborús agressziók melegágya volt. Hogyne üdvözném ma, szocializmusunk kiteljesedése idején, a kivított keretek megtöltődését élő élettel, általános igazságaink adekvációját az ember konkrét szükségleteivel. Ami színünk előtt a román nép nagy önmagáralálása egy százados feltörekvés történelmi beteljesülése során, a román nemzeti kultúra teljes humánumának kibontása a múlt nagy értékeinek szocialista kritikai átvételével és szerves továbbfejlesztésével, termézetes modell arra is, hogy a mi hazai magyar nemzetiségünket filozófiailag-szociológiailag valljuk és vállaljuk, örökségünket feldolgozzuk és a közös haza szocialista kultúrájába beillesszük. Nemzetiségi érzésünk így válik országépítő tényezővé a román nép oldalán, anyanyelvünk és nemzeti kultúránk korszerű — a tudományos-műszaki forradalomhoz méltó — fejlesztése állampolgári kötelességgé és az oszthatatlan jövő biztosítékává közös társadalmi feladataink egyidejű teljesítésével. Ha a gondolkodás, a tudás, az információ, a szociológiai felmérés és értelmezés, az önismeret kategóriáiban ez a családi és nemzetiségi közügy nem szerepelne, akkor meddő és céltalan volna szerepünk akár e lapban, akár az ország közéletében.

*

A dogmatikus gondolkodást és a semmire sem kötelező „szociologizálást“ nyilvánvalóan együtt rühelljük öregek és fiatalok, de váltig és újra meg kell tanulni, hogy a konkrétumhoz, közügyi hivatásunk vállalásához nem érhetünk el tudományos elmélet, a gondolat egyetemes igazságai, a szociológia általános értelmezése nélkül. Amit egyre hangoztatok, az nem a spontán ösztönösségnek hajbókol, nem a tudást veti meg, ha-

nem az általánosból az egyesre, a világbeli tájékozódásból a honi felelősségre, konkrét helyzetünk tudatosítására és vállalására utal. Hiszem, hogy marxí—lenini felkészültséggel megfejthető mindaz, ami „sorsproblémánk“, sőt: csakis így fejthető meg igazán, felismerve az általános és az egyedi törvényszerű összefüggéseit, s követve a román néppel közösen vállalt haladás teljes és igaz humánumát. Ha tehát fiataljainkra gondolok, fiatal közírókra, akik szakmai felkészültséggel és írásművészetükkel ma közügyeink megvilágítására és feldolgozására vállalkoznak a pártos hazafiság őrhelyein, nem kívánhatok tőlük többet és szebbet, mint a kitartó törekvést mind gondolati-gyakorlati tisztaságra, mind konkrét népszolgálatra, közvetlen emberközben.

A publicisztika és az irodalom szoros, belső kapcsolatáról — az írásművészet legnagyobbjainak örök példáira hivatkozva — sokszor szótartam, s a közügyek legjobb sajtószolgálatára ma is azokat vélem alkalmassoknak, akik az írás mint hatékony közlésforma mesterei. Mégsem gondolok csakis a szépírók közéleti kiállítására (bár a gondolati és formai kísérletezések, a nagyvilágbeli divathatások átvétele után itt az ideje új irodalmunk meggyökerezésének a honi problematikában), hanem hívom a tudományos szakembereket, köztük éppen a közélet felelőseit is, hogy a nyilvánosság előtt akár közvetlenül, akár a modern szerkesztés áttételeiben problémáinkról nyilatkozzanak. Járujanak hozzá demokratikus közvéleményünk elmélyítéséhez, vegyenek részt életkérdéseink nyilvános megvitatásában.

Vallomás is, intelem is ez, nem szeretném többé a fiatalokat helyettesíteni. Rajtuk a sor. Mi még tanácsokat osztogatunk, hozzászólunk, bele-szólunk (állásfoglalásommal a közélet s a kritika — így az irodalombírálat — erkölcsi szféráit illetően még tartozom is), de a természet rendje szerint szívesen elmondanám már vén ordasként Áprily Lajossal:

*Csak csöndre várok és komor követre
s barlang-homályba visszaruskadok.
Míg zeng az erdő s forró ütközetre
rohannak boldog, ifjú farkasok.*

Wolf Remo
metszete